

El triomf dels esclaus provocà por a l'efecte dominó arreu d'Amèrica. Però a Cuba significà el creixement de la societat esclavista.

La societat de l'esclavatge a Cuba

Vista del port de l'Havana segons un gravat de l'any 1810 que es conserva a la Biblioteca Nacional de París. Des del 1815 els mercaders catalans van concentrar, en gran part, les seves operacions a l'àrea antillana. La importació de sucre cubà en fou el gran protagonista.

La revolució haitiana (1790-1804) provocà la destrucció de la indústria sucrera de Saint-Domingue (l'actual Haití) i el sorgiment de l'Haití negre. El triomf dels esclaus va portar com a conseqüència una forta commoció en totes les societats esclavistes del continent americà. Pertot arreu es va estendre la por a l'aparició de noves revoltes d'esclaus que poguessin seguir el model haitià.

Cuba. Malgrat això, la revolució haitiana va facilitar el creixement de la societat esclavista de Cuba, que es concentrava precisament en el sector sucrer. Aquesta illa experimentà aleshores un gran creixement econòmic fonamentat en les plantacions de canya de sucre, els anomenats ingenis, que utilitzaven la mà d'obra esclava.

L'evolució de la població esclava no deixa cap dubte en l'aire. El 1775 hi

havia 44.528 esclaus. Amb menys de dues dècades ja eren 84.496, i ja en el segle XIX, el 1817 se'n comptabilitzaven gairebé 200.000. Deu anys més tard, ja s'apropaven als 300.000; a mitjan segle XIX superaven en més de 20.000 individus l'última xifra; i el 1862, la darrera dada coneguda eren 373.071.

A més, en el període 1775 i 1846, i malgrat un fort creixement de la immigració blanca, la població esclava va passar del 26 al 36% del conjunt de la població de Cuba. Així, a pesar d'haver-se produït un lleuger descens de la població negra lliure (del 18 al 16,6%), el 1846 la majoria de la població de Cuba era "de color". En concret, els negres esclaus i els negres lliures sumaven 472.985 persones, que representaven el 52,6% del total dels habitants de la colònia espanyola.

El tràfic esclavista. Només en vuit anys, entre 1791 i 1799, entraren a Cuba 41.039 esclaus, xifra que dona fe de la importància del negoci. Participaren en aquest tràfic embarcacions britàniques, franceses, espanyoles, nord-americanes, holandeses, daneses, portugueses i sueques. Posteriorment, foren els hispanocubans els que predominaven en aquest tràfic negrer i aconseguïen grans fortunes.

El 1807, el Govern de Londres va prohibir el tràfic d'esclaus i va començar a pressionar el Govern espanyol perquè el suprimís. Així, el 1820, com a conseqüència d'un tractat hispanobritànic, es va prohibir l'esclavatge al nord de l'Equador, de manera que s'intentava eliminar el potencial sucrer cubà, però encara es respectava l'esclavatge al Brasil, on els anglesos tenien molts interessos econòmics. A partir de llavors s'inicià una fase de tràfic teòricament il·legal però permès i, fins i tot, impulsat per les autoritats espanyoles.

De fet, la introducció d'esclaus continuà i entre 1821 i 1833 arribaren a Cuba uns 126.000 africans esclaus. Malgrat les pressions britàniques, que l'any 1835 aconseguiren que Espanya signàs un nou tractat d'abolició del tràfic negrer, els esclaus continuaren arribant a Cuba.

El 1833, Gran Bretanya va abolir l'esclavatge a les seves colònies, i la cancel·lació guanyava terreny progressivament a tot el món. Aleshores, una part de l'oligarquia sucrera cubana es va orientar cap als estats esclavistes del sud d'Amèrica del Nord. D'aquesta manera, entre 1853 i 1862 es va produir un nou auge del comerç d'esclaus, que no va desaparèixer del tot fins al 1873.

Pel que fa a l'abolició, Espanya no la va implantar a Cuba fins després de la guerra dels Deu Anys (1868-1878), el primer gran aixecament independentista cubà. El 1880, la llei d'abolició de l'esclavatge alliberà unes 250.000 persones, si bé encara persistiren a l'illa durant alguns anys diverses formes de treball forçat.

La societat esclavista. L'explotació dels esclaus als ingenis era tan extrema que es calcula que anualment hi morien entre el 10 i el 20% del total que estaven obligats a treballar-hi. La jornada de feina forçada s'allargava fins a les disset, divuit o fins i tot vint hores diàries els set dies de la setmana, tot i que hi havia un reglament, del 1843, que fixava la jornada laboral dels esclaus en setze. Sovint, però, no era respectat. D'aquesta manera, molts esclaus morien en accidents causats per no poder mantenir-se desperts. A més, les condicions higièniques i la promiscuïtat obligada que patien facilitaven tota mena de malalties i epidèmies. Tot i això, amb el temps i molt lentament, les altes xifres de mortalitat començaren a davallar. El 1836, Domingo Belmonte calculava que la mortalitat era del 8% en les plantacions sucreres i del 2% en les explotacions cafeteres. Segons aquest autor, si aleshores s'hagués suprimit completament el tràfic d'esclaus, en vint anys s'hauria acabat l'esclavatge perquè no hagués restat cap esclau viu.

Pel que fa al nombre d'homes i dones, en parlar d'esclaus cal tenir en compte que la majoria eren homes, sobretot en les plantacions sucreres. Per contra, el nombre de dones va anar en augment en el cas dels negres lliures.

Evidentment, el sistema esclavista, com que era extremadament rendible,

EL TEMPS

Esclaus en una plantació de cotó a Cuba en un gravat anònim realitzat al segle XIX. El comerç d'esclaus a l'illa no va desaparèixer fins al 1873.

L'exploració dels esclaus en els ingenis era tan extrema que es calcula que anualment hi morien entre el 10 i el 20% del total que estaven obligats a treballar-hi. La jornada de feina forçada s'allargava fins a les disset, divuit o, fins i tot, vint hores diàries els set dies de la setmana. Hi havia un reglament, del 1843, que fixava la jornada laboral dels esclaus en setze hores, però sovint no es respectava

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ESCLAVA A CUBA

Any 1775	44.528
Any 1792	84.496
Any 1817	199.145
Any 1827	286.972
Any 1846	323.759
Any 1862	373.071

* El 1864, els esclaus ja representaven el 36% de la població total cubana. L'impacte sobre el color de la majoria de la població va significar el predomini del negre. Aquest mateix any, el 52% del total dels cubans ja era negre, tant si eren esclaus com lliures.

va permetre un ràpid enriquiment de l'oligarquia cubana, l'anomenada sacrocàrcia. Aquesta era formada pels grans propietaris de plantacions de canya de sucre i de cafè, que eren els que utilitzaven els esclaus massivament. Aquests hisendats foren els que optaren decididament per utilitzar mà d'obra esclava per aconseguir un gran increment de la producció en un termini breu de temps. Així, els esclaus, en realitat, van ser necessaris per un tipus concret de creixement econòmic, un desenvolupament que implicava un model social extremadament conservador ja que, evidentment, els esclaus no disposaren mai de cap tipus de dret polític. D'altra banda, l'existència de grans plantacions esclavistes facilitava l'empobriment d'amplis sectors de la població lliure no oligàrquica.

S'ha definit la societat esclavista cubana com una societat classista-estamental. Els estaments es diferenciaven racialment: blancs, lliures de color i esclaus. La legislació de l'època, els costums, la religió i altres factors marcaven els límits entre els estaments. Els lliures de color eren els pardos, o sigui els mulats, i els negres, els morenos.

Entre els esclaus, cal diferenciar entre els bozales, esclaus africans que no parlaven castellà i que mantenien les tradicions africanes (entre aquests l'origen etnicocultural tenia una importància considerable i definitòria, marcava diferències grupals); els criolls, nascuts a Cuba i assimilats a la cultura espanyola però amb alguns elements del

seu passat africà; i els rellollos, fills dels criolls gairebé sense memòria històrica del seu passat en un altre continent.

També hi havia una clara diferenciació entre els esclaus de les grans plantacions, els que treballaven en altres tipus d'exploració agrícola, els vinculats a la producció artesanal i els que realitzaven els pitjors oficis urbans. El 1841, el 45% dels esclaus eren urbans i el 36% treballaven en les plantacions sucreres i cafeteres.

L'esclavatge va impregnar tota la societat cubana, de manera que condicionà poderosament tots els projectes polítics i socials de l'època colonial i les seves conseqüències encara influïren sobre l'evolució de la nova República de Cuba proclamada el 1902.

D'altra banda, i com a colofó, les conseqüències de la revolució haitiana a Cuba provocaren també un flux migratori des de Saint Domingue a Cuba. Entre 1790 i 1808, com a màxim uns 30.000 francesos que fugien de la revolució s'establiren a la colònia espanyola. Entre aquests hi havia mulats, negres lliures i fins i tot esclaus. Es concentraren en el sector cafeter i en algunes ciutats com Cienfuegos, Guantánamo i Santiago de Cuba. Aquesta presència francòfona es va reforçar fins als anys quaranta del segle XIX per l'arribada de grans contingents de francesos de la metròpoli i de Louisiana.

Antoni Marimon Riutort
Universitat de les Illes Balears